

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянута специфіка інноваційних процесів у сфері вищої освіти, представлена у вигляді цілісної системи, до складу якої входять нові ідеї, переоцінка досвіду, нове розуміння цінностей освіти, культурно-етичні складові даного суспільства, які є формою моделювання освітніх процесів, частиною педагогічної культури суспільства, стимулом і мотивом педагогічної діяльності фахівців.

Ключові слова: *інноваційні процеси, освіта як цілісна система, самоорганізація, інноваційний потенціал особистості.*

Рассмотрена специфика инновационных процессов в сфере высшего образования, представленного в виде целостной системы, в состав которой входят новые идеи, переоценка опыта, новое понимание ценностей образования, культурно-нравственные составляющие данного общества, которые являются формой моделирования образовательных процессов, частью педагогической культуры общества, стимулом и мотивом педагогической деятельности специалистов.

Ключевые слова: *инновационные процессы, образование как целостная система, самоорганизация, инновационный потенциал личности.*

The article is devoted to specific of innovation processes in the system of higher education, which presented in content of intact system, the structure of which include new ideas, revaluation of experience, new sensible of values of education, cultural-moral components of given society, which is form of constructing educational processes, part of pedagogical culture of society, stimulus and motive pedagogical activities of specialists.

Key words: *innovative processes, education as integral system, selforganizations, innovative potential of personality.*

Проблема формування освітнього простору нового типу, що адекватно реагує на глобальні зміни у соціумі, та його значення у суспільному прогресі є предметом вивчення як філософів, соціологів, політологів, культурологів, так психологів і педагогів. Упродовж останніх років активно розробляється ідея створення методології і теорії розвитку української освіти як цілісної неперервної системи. Сучасними дослідниками обґрунтовано ідею людиноцентризму в освіті як провідного чинника соціального прогресу та її трансформації відповідно до нових ціннісних вимірів у відборі змісту, методик, розуміння якості освіти (В.П. Андрущенко [1], Г.О. Балл [2], В.Г. Кремень [7], В.С. Лутай [9], М.І. Михальченко [9], І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало [10]).

У третьому тисячолітті закономірно виникає необхідність реформування освітньої системи та зміни акцентів у практиці сучасного

навчання. У працях О.І. Пометуна, Л.В. Пироженка [5], О.М. Пехоти [10], С.О. Сисоєвої [4], Н.О. Ткачової [11] та інших підкреслюється, що роль нових технологій у педагогічній практиці розглядається як процес інтелектуального, творчого, морального розвитку майбутніх фахівців, тобто саме розвиток є основою педагогічного процесу і невід'ємною частиною навчання. Досить важливою залишається ідея впровадження особистісно орієнтованого навчання, яке базується на вічних загальнолюдських цінностях і спрямоване на цілісний, всебічний інтелектуальний, духовний, фізичний, культурний розвиток особистості та її самореалізацію, формування духовних, пізнавальних та демократичних імперативів сучасної молоді людини. З огляду на це актуалізується проблема дослідження процесу переведення існуючих педагогічних систем у якісно новий стан щодо змісту на-

вчання та виховання, технологій організації та управління освітнім процесом.

Метою даної статті є аналіз інноваційних процесів у системі вищої освіти, яка є відкритою, цілісною системою, що постійно розвивається і має тенденцію до самоорганізації.

Безумовно, сьогодні у педагогічному просторі можна знайти відповіді на те, якою має бути людина XXI сторіччя. Сучасна вища освіта виконує соціальне замовлення передусім особистості – навчити її бути конкурентоспроможною у суспільстві з ринковою економікою, виробити вміння планувати стратегію власного життя, орієнтуватись у системі суперечливих і неоднозначних цінностей, відкрити можливості для самореалізації сутнісних сил у різних видах творчої діяльності, визначити власний стиль життя.

Фундаментом навчально-виховного процесу є організація гуманного педагогічного спілкування, толерантних взаємовідносин зі студентами. Інноваційний тип вищої освіти передбачає розвиток здатності особистості до пошуку нових знань, оволодіння рефлексією як механізмом постійних роздумів над своїми діями і вчинками. Як головне завдання освіти у такому контексті розуміється особистісно-діяльнісне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу і гармонізації відносин «людина – природа – суспільство». Кожен студент – це носій індивідуального, особистого досвіду. Тому важливою домінантою інноваційної освіти є збереження і розкриття власного потенціалу особистості, даного їй від природи внаслідок індивідуальної організації, і потрібно лише допомогти їй, створивши для цього відповідні умови. Основою навчання і виховання особистості є багатогранність, альтернативність системи цінностей (моральних, естетичних, світоглядних, суспільно-політичних), ідей, ідеалів, що слугують підґрунтям для її самопрограмування, тобто вибору і конструювання стратегії власного життя.

Імідж вищого навчального закладу значною мірою залежить від його інноваційного потенціалу, рівня інноваційної культури викладачів, яка не зводиться лише до суми знань, а передбачає нове педагогічне мислення, внутрішні схильності та якості, серйозні, базові перетворення у змісті, формах і методах навчання та виховання. Інновації, як відомо, це актуально

значущі й системні новоутворення, що виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, які стають перспективними для розвитку освіти. Нині вищі заклади освіти мають право значно варіювати зміст навчального процесу для істотного покращення професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Основною метою інноваційних механізмів розвитку освіти є створення творчої атмосфери в освітніх закладах, культивування інтересу до ініціатив та нововведень. В інноваціях потенційно закладені імпульсні кардинальні системні зміни, які детермінуються соціокультурними умовами і поширюються на діяльність усього педагогічного колективу в цілому.

Інноваційний потенціал особистості розглядається в цьому аспекті через закономірності функціонування її мотиваційної, емоційно-вольової сфери, пізнавальних процесів та індивідуально-психологічних особливостей. Підвищення її інноваційного потенціалу може здійснюватися шляхом перебудови індивідуальних базових концепцій. Так, інноваційним потенціалом педагога є сукупність соціокультурних і творчих характеристик його особистості, готовність вдосконалювати педагогічну діяльність. Такими характеристиками є бажання і можливості розвивати свої інтереси, уявлення, здатність шукати і впроваджувати власні нетрадиційні шляхи оптимізації навчально-виховного процесу.

Наявність інноваційного потенціалу викладача характеризується такими ознаками: здатністю творчо генерувати й продукувати нові уявлення та ідеї у практичних формах діяльності; культурно-естетичною розвиненістю, що передбачає неповторну емоційну чутливість та інтелектуальний потенціал; відкритістю особистості до нового, до нестандартних думок тощо.

Інноваційна культура викладача – це процес і продукт інноваційної діяльності, тобто сукупність того, що інноватор створює, і як він це створює. Інноваційна культура розкриває якісні параметри тих перетворень, які здійснюються у конкретному вищому навчальному закладі. Інноваційна культура – це синтез компетентності педагога, створеного ним інноваційного продукту та інноваційної діяльності в єдності інформаційно-методичного, методологічного, соціологічного, психологічного забезпечення реалізації інноваційного потенціалу

педагога і тих засобів, завдяки яким здійснюється інноваційна діяльність інноватора. Найзначніші труднощі у педагогів виникають як раз під час реалізації нових стосунків співробітництва зі студентами, їхньої психологічної підтримки. І саме від психологічної компетентності викладачів, здатності зрозуміти сутнісні зміни в характері своєї діяльності й поведінки, які диктує тенденція гуманізації системи освіти, залежить ефективність впровадження інноваційних процесів у вищій школі. Безумовно, сучасні студенти, як ніколи, вимагають від педагогів здатності до змін, використання гнучких педагогічних технологій, постійного пошуку нових форм та неперервної роботи над собою. Ця ситуація привносить у педагогічну діяльність нові вимоги, додаткову напругу. Ось чому необхідно відходити від шаблонного мислення та постійно вдосконалювати педагогічні прийоми, засоби, які б створювали комфортні умови для особистісного та професійного розвитку сучасних студентів.

Загальновідома теорія соціальних систем уможливує дослідження інноваційних процесів у вищій школі в певній єдності всіх складових частин. Згідно з основним принципом цієї теорії, цілісна система має свою складну структуру, яка становить єдність стійких взаємозв'язків між елементами системи. Дану теорію розвивали В. Аршинов, О. Богданов, В. Кохановський, Р. Мертон, В. Михайловський, В. Кайдалов, А. Назаретян, Т. Парсонс, І. Пригожин, І. Стенгерс, А. Уйюмов, Г. Хакен та інші. Ми схильні до визначення поняття «система» як «загальнонаукового поняття, що виражає сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та із середовищем, що утворює певну цілісність, єдність» [6, 277] і ствердження, що «будь-яка організована система зберігається, оскільки її витрати й збитки енергії врівноважуються засвоєнням енергії ззовні...» [3, 260].

Виходячи з цієї концепції, ми розглядаємо інноваційні процеси як цілісну систему, до складу якої входять нові ідеї, переоцінка досвіду, нове розуміння цінностей освіти, культурно-моральні складові даного суспільства, що є формою моделювання освітніх процесів, частиною педагогічної культури суспільства, стимулом і мотивом педагогічної діяльності фахівців.

Найважливішими інноваційними процесами вважаємо такі, що активізують поширення нового типу мислення педагогів, сприяють появі нових освітніх моделей, методів, технологій, форм, прийомів педагогічної діяльності.

В освіті взагалі завжди існують альтернативи, і не кожний їх структурний елемент має тільки позитивний вплив. Завдяки наявності протиріч відбувається поступовий розвиток системи вищої освіти як складної соціальної системи, що має тенденцію до самоорганізації. Адже тільки об'єктивне усвідомлення і переоцінка тих змін, які відбуваються з людиною в нових соціальних умовах, прагнення помітити не тільки переваги, а й негативні наслідки можуть допомогти створити ефективну систему освіти, не втрачаючи надбань, досягнутих упродовж тисячоліть.

Процес реалізації інноваційної педагогічної діяльності становить систему як наслідок інтегрування окремих педагогічних інноваційних дій. Залежно від ступеня інтегрування ця система може перебувати в початковому стані, тобто коли педагог починає діяти переважно імпульсивно, виконуючи свої дії, виходячи виключно з локальних цілей. Але діяльність, що відповідає високому рівню інтеграції, здійснюється вже як єдине ціле: кожна дія педагога є доцільним актом активності, а характер реалізації окремих структурних елементів органічно вписується в систему педагогічної діяльності загалом.

Освітніми технологіями інноваційного навчання є проблемне викладання навчального матеріалу, візуалізація наукової інформації за допомогою комп'ютерних технологій, соціально-педагогічні тренінги, навчання на основі пошуково-дослідницької діяльності, навчання моделюванню ситуацій тощо. Завдяки їх активному впровадженню у студентів формується системне мислення, індивідуально-творчий стиль майбутньої діяльності, активна життєва позиція, потреба в самоосвіті і саморозвитку, а також збагачується конструктивний досвід.

Педагог має постійно враховувати всі умови педагогічної діяльності (безпосередні та опосередковані) як значущий елемент своєї діяльності, працювати з ними, перетворювати, змінювати модальність впливу, робити їх засобом розв'язання педагогічних завдань. При цьому в кожній ситуації вибудовує динамічну сис-

тему умов, визначає базову умову, яка має на певний момент найбільший вплив, і вирішує, які умови в цьому випадку можна не враховувати. Отже, педагог не просто стихійно напрацьовує або запозичує ефективні прийоми своєї діяльності, а будує власну систему засобів, яка відповідає його індивідуальним можливостям та особистісним якостям. Ця система досить гнучка, варіативна і дає змогу враховувати всі аспекти діяльності та конкретні педагогічні ситуації. В основі такої діяльності – перспектива на подальшу взаємодію, об'єктивний аналіз результатів своєї праці, і навіть ставлення до сьогоденного неуспіху як до раціонального зерна, що можна використати на перспективу.

Як і будь-якій системі, освіті властива самоорганізація – процес створення, відтворення й удосконалення складної, відкритої, динамічної системи, що становить певну цілісність. Всередині цієї системи здійснюються зв'язки між окремими її простими елементами, які мають ймовірний характер. Однак, не кожна система може бути самоорганізована до досконалості (насамперед у силу того, що елементи системи утворюють не просто їхню суму, а якісно інше, нове спонтанне поєднання). Від рівня розвитку утворюючої основи системи освіти, від рівня обміну інформацією, від рівня педагогічної культури й педагогічної моралі її учасників залежить міцність цієї структури, її стабільність і стійкість. І, навпаки, нестійкість, розмитість педагогічних підходів, цілей, хаос руйнують систему, розсіюють цілі освіти в цілому. Нестійкість може виступати імпульсом до стабільного і динамічного саморозвитку, що відбувається за рахунок вилучення неефективних педагогічних технологій, форм та методів і поступової появи ефективних та якісно нових.

Національна система освіти – це складне багатогранне цілісне явище, що складається з рівнозначних за своїм значенням підсистем. Освіта у соціальному організмі країни входить в підсистему його зворотного зв'язку, а генеральна функція зводиться до інтелектуального розвитку людини як джерела і рушійної сили соціуму. Освіта виходить на людину та протистоїть суспільству з його підсистемою зворотного зв'язку: наукою та ринком. Наука як суть освіти, є творчий процес і результат творчої діяльності людського духу. Вона об'єднує минуле, сучасне та майбутнє всього людства.

У всіх сферах економічного, політичного, адміністративного життя поступово створюється попит на інтелект, що виявляється у цінуванні професіоналізму та компетентності.

Розвиток системи освіти – не односпрямований та прямолінійний процес, а складний, нелінійний, який характеризується різноплановими змінами в усіх його складових. Ці зрушення пов'язані не тільки з об'єктивними змінами, що відбуваються в системі, але й з варіативними процесами вибору його суб'єктів. Вони віддають перевагу різним моделям педагогічної діяльності, що прямо залежить від рівня їхньої педагогічної майстерності, пізнавальних потреб, інтелектуальних здібностей, творчого потенціалу, інноваційної культури. Останню можна представити у вигляді системи. Її складовими є: педагогічна свідомість, що дозволяє бачити у кожному студентові самостійну особистість, яка постійно змінюється, розвивається, має право на самоутвердження; педагогічне мислення, що обумовлює здатність об'єктивно сприймати факти і працювати з ними (вміти жити в реальному світі), передбачати прямі й опосередковані наслідки кожного свого рішення і вчинку; психолого-педагогічна культура, що допомагає дозувати міру свого втручання в особисте життя студента, передбачає взаємоповагу, взаєморозуміння та творче співробітництво. Істинна педагогічна культура передбачає вміння викладача узгоджувати взаємодію із студентами, нейтралізувати негативні установки, конфлікти та психологічні бар'єри.

Відповідно до цієї концепції національну систему освіти можна розглядати як сукупність підсистем, які постійно розвиваються. Будь-яка ланка діяльності й взаємин педагога має об'єктивно системний характер. Для того, щоб якнайповніше проникнути в сутність інноваційних педагогічних процесів та явищ, слід розглядати їх з позицій системного підходу.

Виходячи з теорії систем, інноваційні процеси в системі вищої освіти мають такі цикли розвитку: становлення, для якого характерні осмислення і переоцінка педагогічного досвіду, пошук нових ідей, нове розуміння цінностей освіти, створення нових проектів і програм; активне формування, що передбачає цілеспрямоване моделювання освітніх процесів, прийняття і підтримку цінностей нового педагогічного мислення, поширення нових

морально-культурних чинників освіти; глибинні системні зміни в освітньому просторі, впровадження та нормативне забезпечення інноваційних форм педагогічної діяльності, готовність педагогів брати участь у реалізації інноваційних технологій.

Інноваційні процеси в системі вищої освіти мають здійснюватися на трьох головних рівнях – стратегічному, технологічному, особистісному. На стратегічному рівні визначаються концептуальні засади, ідеї, професійні цінності, які є фундаментом філософії національної освіти і обумовлюють її загальний напрям.

Система сучасної національної освіти має бути спрямована на: заохочення потреби у накопиченні знань як на рівні країни, так і на особистому в умовах широких можливостей особистісного вибору та відповідальності; стимулювання потреби у «споживанні» знань, вираженої в підвищенні попиту на інтелект; заохочення інвестицій в систему освіти.

Перспективними ідеями, принципами розвитку системи вищої освіти є: органічний зв'язок освіти з національною культурою, історією, традиціями; демократизація та варіантність освіти; відповідність освіти світовому рівню; підхід до особистості як до суб'єкта навчально-виховного процесу; пріоритет творчої діяльності перед репродуктивною; принцип добровільності та діалогічності; принцип гармонійної організації освітнього середовища; активне стимулювання студентів до самоцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої повинні надавати можливість самоосвіти, саморозвитку у ході оволодіння знаннями; можливість самостійно обирати продуктивні способи навчальної діяльності; стимулювання рефлексії, філософствування, пізнання самого себе, своєї діяльності тощо.

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що обґрунтований вибір найважливіших функцій діяльності, масштабів і рівнів їх реалізації, конкретних пріоритетів виступає як вибір стратегії вищої освіти суспільства. Із практичного боку стратегічний рівень спирається на якісний підбір технологій, що забезпечують реалізацію ідей національної освіти. Зв'язок стратегії і технології не однозначний і не прямолінійний. Стратегія реалізується шляхом впровадження особистісно-орієнтованого навчання та виховання, головною метою яко-

го є формування творчої особистості, здатної морально, фізично, професійно і гідно адаптуватися до сучасного життя. Слід розвивати в молодій особистості самосвідомість, яскраву індивідуальність, саморозуміння й адекватну оцінку власних сил, тобто таку індивідуальність, яку потребує сучасне суспільство.

Отже, формування майбутніх спеціалістів – це складний процес особистісного самовизначення та становлення людини, яка готується стати фахівцем у певній галузі діяльності. Впровадження педагогічних інновацій, гуманістичної педагогіки у вищих закладах освіти сприяє випереджальному розвитку освіти в цілому, уможливорює формування нової демократичної суспільної свідомості, досягнення якісного стану суспільства – відкритості та багатомірності. Вихід із кризових ситуацій можна здійснити передусім через формування нової освітньої парадигми, у центрі якої – духовність і творча сутність людської діяльності. Від інноваційного потенціалу особистості залежатиме її вміння творчо генерувати й продукувати нові уявлення та ідеї у практичних формах діяльності, тобто втілювати свій інтелектуальний потенціал у різноманітних сферах, а також вміння ефективно адаптуватися до нових життєвих реалій, виявляючи особистісну відкритість до усього нового.

Література

1. Андрущенко В.П. Філософія освіти в пост-болонському процесі // Вища освіта України. – №1. – 2006. – С.5-6.
2. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. – Рівне: «Ліста-М». – 2003. – 128 с.
3. Богданов А.А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). – М.: Экономика, 1989. – 304 с.
4. Інтерактивні технології навчання дорослих: Навч.-метод. посібник / Сисоева С.О.; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКСМО», 2011. – 320 с.
5. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб./ О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; за ред. О.І. Пометун. – К.: А.С.К., 2005. – 192 с.
6. Кохановский В.П. Философия и методология науки. – Ростов н/Д.: Феникс, 1999. – 575 с.

7. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: Монографія / За ред. В.Г. Кремени. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
8. Лутай В.С. Реформування вищої освіти на основі становлення філософсько-методологічної парадигми посткласичної науки. Рух на випередження // Вища освіта України. – №2. – 2001. – С.33-43.
9. Михальченко М. І. Філософія освіти і соціокультурна теорія // Філософія освіти. – №1. – 2005. – С. 38-51.
10. Пехота О.М. Особистісно-орієнтовані технології в підготовці вчителя // Неперервна професійна освіта: теорія і практика / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г.Ничкало: У 2-х част. – К.: Вища школа, 2001. – Ч.1. – С. 81-89.
11. Ткачова Н. О. Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: Монографія. – Луганськ: ЛНПУ ім.Т.Г. Шевченка; Х.: Каравела, 2006. – 300 с.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2011 р.

УДК 001:378-044

О.М. Кузьменко

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В НАУЦІ ТА ОСВІТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті визначено, що тенденцією сучасного наукового пізнання стають інтеграційні процеси в науці та освіті. Обґрунтовано необхідність розширення наукового простору довкола сфери освіти. Встановлено, що в Україні В. О. Огнев'юком було започатковано новий напрям цілісного пізнання освіти, який отримав назву «освітологія».

Ключові слова: інтеграційні процеси в науці, синергетика, сфера освіти, системи та підсистеми освіти, освітологія.

В статье определено, что тенденцией современного научного познания становятся интегрированные процессы в науке и образовании. Обосновано необходимость расширения научного пространства вокруг образования. Установлено, что в Украине В. А. Огневьюком было основано новое направление интегрированного познания образования, которое получило название «освитология».

Ключевые слова: интегрированные процессы в науке, синергетика, сфера образования, системы и подсистемы образования, «освитология».

In the article the integrated processes in the science and education are defined as the tendency of the modern scientific cognition. The necessity of the growth of the scientific space around the education is determined. It is found out that V. O. Ognevjuk has initiated the appearance of the new scientific approach to the integrated cognition of education, which is called «osvitologiya».

Key words: the integrated processes in the science, synergetic, the sphere of education, the systems and subsystems of the education, «osvitologiya».

Суттєвою рисою сучасного наукового пізнання стали інтеграційні процеси в науці. Це зумовлено необхідністю побудови всеосяжної картини світу, але, з огляду на складність науки, суспільства, складність усього світу, сьогодні це під силу лише новим інтегрованим напрямом, у рамках яких будуть здійснюватися міждисциплінарні дослідження.

Своє конкретне вираження ця тенденція має у становленні особливого напрямку сучасної науки – наукознавстві. Паралельно психологія, соціологія, анатомія та фізіологія людини, педагогіка, філософія та інші науки, взаємодіючи, намагаються створити систему комплексного людинознавства на емпіричному і теоретичному рівнях. Так, на думку